

ske istorije u drugoj polovini 20. veka kada se razmatra odnos umetnosti i politike. Politički angažman pisaca i brojne polemike jugoslovenskih književnika, tematizovanje međunacionalnih odnosa, prošlosti i aktuelne krize u tim polemikama, obrađeni su u poglavlju „Udruženje književnika Srbije – savest nacije“ (338–402). Na kraju, u četvrtom poglavlju „Mit srpske istorije, srpska istorija kao mit“ (403–458) autor analizira mesto mita, religije, istorije i nacije u srpskoj književnosti, kulturi i istorijskoj svesti i u tom svojevrsnom epilogu zasvođuje i zaključuje osnovne probleme i pitanja koja je postavio.

Knjiga sadrži i kratak predgovor, obiman spisak literature i belešku o autoru, a tekst prati i 46 fotografija pisaca, njihovih dela i pozorišnih predstava. Delo je nastalo na osnovu obimne i raznovrsne literature iz oblasti istoriografije i književne teorije, istorije i kritike: korišćeno je 28 književnih dela, 30 objavljenih izvora, dnevnika i memoara, 125 monografija, 49 radova u zbornicima, 74 rada u naučnoj periodici, 13 izvora sa interneta. Istovremeno, kao izvorni materijal korišćeni su brojni tekstovi objavljeni u dnevnoj i periodičnoj štampi, najviše u *Književnim novinama*, *Književnoj reči*, *NIN-u*, *Danasu*, *Politici*, itd.

Kosta Nikolić je sistematski i pregledno obradio fenomen srpske književnosti i njenog uzajamnog odnosa sa politikom u drugoj polovini 20. veka, od početka socijalističkog poretka do njegovog sloma. Kritički sagledavajući književna dela, analizirajući brojne polemike o književnosti u partijskim forumima i javnosti i koristeći teorijsku literaturu, autor je dao značajan doprinos istraživanju političkog angažmana pisaca i uzajamnog odnosa književnosti i politike, društva i nacije, naročito

tokom 80-ih godina prošlog veka. Na osnovu obimnog prikupljenog i predstavljenog materijala autor je izneo niz kritičkih i utemeljenih zaključaka o odnosu književnosti i politike u Srbiji, korenima tog odnosa i uticaju tog fenomena na slom države.

Dragomir Bondžić

Dr Nikola Žutić, ĐURO VILOVIĆ.
OD ŽUPNIKA DO ČETNIKA, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2012, 288 str.

Nedavno je iz štampe izašla nova monografija dr Nikole Žutića pod naslovom *Đuro Vilović. Od župnika do četnika*, koju je objavio Institut za savremenu istoriju u svojoj biblioteci Studije i monografije, uz finansijsku pomoć Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Kako autor navodi, u pitanju je nastavak ciklusa istraživanja ideološko-političkog delovanja i stvaralaštva „jugonacionalnih“ srpsko-katoličkih (hrvatskih) dalmatinskih književnika, koji su u savremenoj hrvatskoj književnoj istoriji pristrasno predstavljeni kao „zabludjeli sinovi hrvatske književnosti“. Ovoj monografiji je prethodilo četvoroknjižje posvećeno Niki Bartuloviću (1890–1945), u kojem je istraživački smelo prikazana njegova lična i umetnička transformacija od liberala antiklerikalca i antikomuniste do ravnogorca anti-fašiste, uz prateće sadržaje koji kroz članke, kritike i polemike otkrivaju njegovu ideologiju i politiku apostrofirajući istorijsko u književnosti ovog „rimokatolika četnika“. Autor je nastojao da svoja istraživanja upotpuni i dublje sondira teren jugoslovenske istorije 20. veka kako bi predstavio još jednu izvanrednu ličnost – Đura Vilovića, rimoka-

toličkog sveštenika-teologa, književnika i publicistu koji je rođen u Brelima kod Makarske 1889, a preminuo u Bjelovaru 1958. godine.

Već u Uvodnim napomenama *Đuro Vilović. Od župnika do četnika*, Nikola Žutić nastoji da ukaže na dalekosežan značaj teme i zainteresuje čitaoca kratkim i sadržajnim opisom Đura Vilovića kao pisca sa jedinstvenom životnom pričom koji je od vatrenog pravaša i rimokatoličkog sveštenika – do „apostata i renegata“, izvršio ličnu transformaciju prihvativši jugoslovensku orjunašku ideologiju, pristupio četničkom pokretu, da bi za vreme Drugog svet-skog rata postao jedan od najbližih saradnika ravnogorskog pokreta Dragoljuba Draže Mihailovića. Proglašen je „najkonzervativnijim hrvatskim piscem 20. stoljeća“, kome su često dodeljivani epiteti „mrzitelja vjere i Crkve“, „četničkog apologete“ i „Dražina bliska saradnika“, zbog čega je njegovo ime u istoriji hrvatske književnosti veoma retko pominjano. Ipak, autor skreće pažnju da je Vilovićeva književna karijera trajala tridesetak godina, od 1912. do 1941, te da je u tom periodu napisao šest romana (*Esteta* 1919, *Međimurje* 1923, *Majstor duša* 1931, *Tri sata* 1935, *Zvono je oplakalo djevicu* 1938, *Picukare* 1941), jedan dečji roman, tri zbirke pripovedaka, jedan libreto za operu, kao i niz književno-istorijskih i ideološko-publicističkih radova u brojnim časopisima i listovima. Njegova dela koristili su Viktor Novak u svom *Magnum Crimen-u*, kao i Dragoslav Stranjaković u knjizi *Najveći zločini današnjice – Patnje i stradanje srpskog naroda u NDH*.

Monografija *Đuro Vilović. Od župnika do četnika* hronološki je podeljena na četiri velika poglavlja: *Đuro Vilović rimokatolički sjemeništarac i svećenik 1904–1918; Vilovićevo stvaralaštvo u*

Kraljevini SHS/Jugoslaviji 1919–1941; Vilović u Drugom svjetskom ratu; Sudenje i zatvorenički dani Đure Vilovića 1945–1952. U prvom poglavlju autor oslikava mladalačke dane Đure Vilovića, njegovo izgrađivanje u okviru spisateljskih hrvatsko-rimokatoličkih društava, objavljivanje prvih književnih radova u *Pobratimu* 1904–1906, *Krijesu* 1909–1910, *Hrvatskoj smotri* 1910, *Mladosti* 1912, *Luči* 1908–1913, splitskom *Danu* 1913. i *Hrvatskoj prosvjeti* 1916. godine. U tim radovima on je mahom potpadao pod uticaj propagande hrvatskog klerikalizma, opisujući duboku vezanost za svet zavičajnih i hrišćanskih vrednosti. U potpoglavlju *Vilović apologeta Mihe Pavlinovića – tvorca dalmatinskog hrvatstva* otkrivamo da je Vilović kao mlad i talentovan književni saradnik u *Luči* pisao po zadatoj temi o glavnom veliko-hrvatskom pravaškom ideologu u Dalmaciji Mihovilu Pavlinoviću (1831–1887), koji je bio pobornik sjedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom pod integralnim hrvatskim imenom, zbog čega je došao u sukob sa srpskim i latinskim pristalicama dalmatinske autonomije. Vilović je 1912. saradivao i u novom klerikalnom velikohrvatskom listu *Mladost*, gde je nastavio da hvali lik i delo Pavlinovićevo, odnosno zalaže se za slobodnu Hrvatsku na osnovama hrišćanstva, gde su Srbi označeni kao „braća gosti“ u „našoj kući hrvatskoj“. U vezi s tim su i potpoglavlja *Vjersko-nacionalni savez Hrvata i Slovenaca i Vilović rimokatolički svećenik (župnik)*, u kojima se ističu antiijevrejski stavovi glasila *Luča*, kao i tendencije rimokatoličkog jugoslovenstva, odnosno ističe Vilovićevo postavljenje za sveštenika 27. jula 1913. i njegov rad u splitskom *Danu* gde su kritikovani hrvatski liberalni časopisi. Onda se dešava obrt u Vilovićevom životu, kada se tokom

1916/17. okrenuo od isključivo versko-nacionalnih i zavijačnih tema ka kultu žene, počeo da odbacuje svoje dogmat-ske stavove i čak 1919. pohađao prote-stantsku školu u Staroj Pazovi nastojeći da pređe u pravoslavlje kako bi se ože-nio Srpkinjom.

U drugom poglavlju *Vilovićevo stva-ralaštvo u Kraljevini SHS/Jugoslaviji 1919–1941*, Nikola Žutić istražuje Vilo-vićevo publicističko i književno-istorijsko stvaralaštvo u periodici, odnosno njegov ulazak u novu ideološku liberalnu i antiklerikalnu stvaralačku fazu. U tom periodu Vilović se udaljuje od tema vezanih za rimokatolicizam, nacionalne junake i hrvatsku mitologiju, te okreće svetovnim temama povezanim sa životnim radostima i tugom prvenstveno hrvatskog i novog jugoslovenskog nara-da. Značajan je njegov rad u listovima *Hrvat*, *Hrvatska prosvjeta*, *Večernja pošta*, odnosno delovanje kao saradnika u zagrebačkom *Obzoru* 1928–1932. kada je objavljivao kritičke prikaze dela hrvatskih i srpskih književnika. Vilović se veoma istakao i kao etnograf, kritičar i polemičar, baveći se posebno Crnogorcima, pridružujući se kampanji protiv knji-ževnika „desničara“ Miloša Crnjanskog 1932. godine, postao redovan član Novinskog udruženja – sekcije Zagreb. Zatim slede potpoglavlja *Vilovićevi članci, kritike i polemike objavljeni u Novostima 1936–1939*, *Vilović – saradnik Bartulovićeve Javnosti 1935–1937*, *Vilovićevi članci objavljeni u Vidicima 1938–1940*, gde se može uočiti Vilovićevo mišljenje kako u hrvatskom podneblju nema pravih građanskih pisaca, da je većina seljačkog porekla i da uglavnom pišu o seoskim temama; njegova plodna saradnja sa Bartulovićevom liberalnom i antiklerikalnom, masonskom *Javnosti*; polemisanje sa frankovcima, bavljenje pesnicima Srbima rimokatolicima, kao i

istorijom Hrvatske u doba Marije Tere-zije i slučajem Pavla Ritera Vitezovića. U potpoglavlju *Liberalna i antiklerikalna književnost Đure Vilovića*, autor potanko prati Vilovićeve rad na književno-istorijskim romanima, pripovetkama i novela-ma u periodu 1919–1941, gde posebno treba izdvojiti roman *Majstor duša* u kojem se Vilović ideološki obračunava sa Rimokatoličkom crkvom.

Treće poglavlje *Vilović u Drugom svjetskom ratu* podeljeno je na dve veli-ke celine – *Od Splita do „Slobodnih srpskih planina“ 1941–1943.* i *Đuro Vilović u štabu Dragoljuba Mihailovića – publicistička i propagandna djelatnost 1943–1945.* U prvom delu, autor u okviru deset potpoglavlja istražuje Đura Vilovića od ustaške i „haesesovske“ okupa-cije Splita do srpske ravnogorske aktivnosti Vilovićeve prijatelja u ovom gra-du 1943. godine i stradanja Jugosloven-ske vojske u Otadžbini (JVuO) na Lošinj-u, Crikvenici i Bribiru. Prikazano je proglašenje Nezavisne Države Hrvatske 10. aprila 1941, masovne pljačke po Splitu i pohodi na vojne kasarne, državne blagajne i skladišta, kao i zauzimanje ovog grada od strane italijanskih oku-pacionih trupa. Vilović je u Splitu ostao do marta 1943, premda je u jesen 1942. stupio u četničku organizaciju kao „čovjek Jugosloven“ i poznati urednik *Narodnog lista* koji je pre rata pisao članke protiv hitlerovske politike u Kraljevini Jugoslaviji. Davao je izveštaje o ustaškim progonima, bio zatvaran i primoran da se skriva, održavao kontakte sa Ilijom Trifunovićem Birčaninom koji je organizovao splitske četnike i Nikom Bartulovićem – inicijatorom Građan-skog bloka koji je kasnije prerastao u Jugoslovenski revolucionarni pokret. Vilović je pisao članke o Ravnogorskom pokretu, ustaškim i komunističkim zločinima nad srpskim narodom, zajedno

sa Silvijem Alfrevićem pokrenuo je krajem oktobra 1942. list *Krik iz jama*. Od značaja je pomenuti susret Vilovića sa Mladenom Žujovićom tokom jula 1943, kao i pojačavanje pritiska partizanskih jedinica na jugoslovenske nacionaliste i splitske četnike posle italijanske kapitulacije, što je rezultiralo velikim stradanjem pripadnika JVuO na Lošinj, Crikvenici i Bribiru. U okviru drugog dela, prati se sudbinu Đura Vilovića tokom poslednje dve ratne godine kada je radio kao ravnogorski propagandista i živeo u „Slobodnim srpskim planinama“ drugujući sa književnikom Mustafom Mulalićem i dr Stevanom Moljevićem. Vilović je juna 1944. izabran za predsednika Propagandnog odbora Centralnog nacionalnog komiteta, na čijem čelu je ostao do aprila 1945. Pisao je propagandne članke za *Ujedinjeno Srpstvo*, *Ravnu Goru* i druge listove, zbog čega ga je komunističko tužilaštvo 1946. optužilo da je pozivajući na borbu protiv ustaša ujedno huškao na otpor prema Narodnooslobodilačkoj vojsci. Prikupio je veliki broj arhivskih, novinskih i bibliotečkih materijala koje je objedinio u rukopis *Krvava crkva – hrvatski popovi i fratri u raspadu Jugoslavije i u pokoljima Srba*. Uhapšen je 3. septembra 1945. kod Banja Luke od strane komunističkih vlasti.

Poslednje, četvrto poglavlje *Suđenje i zatvorenički dani Đure Vilovića 1945–1952*. prati posleratne godine od suđenja Dragoljubu Draži Mihailoviću i grupi do odlaska u sremskomitrovačku kaznionicu. To je bilo vreme kada je Viloviću suđeno kao petooptuženom u grupi sa Dražom Mihailovićem 1946, odnosno kada je bio osuđen na kaznu lišenja slobode sa prinudnim radom u trajanju od 7 godina, gubitak političkih i pojedinih građanskih prava u trajanju od 3 godine i konfiskaciju celokupne

imovine. Od posebnog značaja je istaći da je dr Nikola Žutić ovde priložio kako materijale sa suđenja Viloviću, tako i zapise njegovog potonjeg „kazamatskog druga“ dr Dragoljuba Jovanovića. Vilović je iz zatvora izašao 3. septembra 1952, a ostatak života proveo je sa suprugom Natalijom u Bjelovaru do 1959. godine. Upravo ovako iscrpno sagledavši život i delo Đura Vilovića, autor je kroz prizmu jednog istaknutog pojedinca prikazao jugoslovensku, hrvatsku i srpsku istoriju prve polovine 20. veka dajući izvanrednu monografiju koja obiluje širokim uglom posmatranja, vrsnim zapažanjima, kulturološkim paralelama, praćenjima procesa dugog trajanja i postavljanjem brojnih pitanja koja tek treba da budu naučno otvorena i tematski iscrpljena.

Miomir Gatalović

LESKOVAČKI ZBORNİK, LII, godina LII, Narodni muzej u Leskovcu, Leskovac 2012, 412 str.

Narodni muzej u Leskovcu je značajna ustanova kulture koja svoju osnovnu delatnost upotpunjuje doprinosom nauci na taj način što već više od pola veka izdaje naučni časopis *Leskovački zbornik*. Ovaj godišnjak, pokrenut sada već daleke 1961. godine, jedan je od retkih časopisa u Srbiji koji se mogu pohvaliti kontinuiranošću u izdavanju. Zamišljen kao multidisciplinarni časopis za društvene nauke, *Zbornik* u obimu od 400 do 500 stranica objavljuje naučne radove koji ne obuhvataju samo Leskovac i okolinu, već teme često obrađuju celokupan prostor Srbije, sa posebnim osvrtom na Makedoniju, Kosovo i Metohiju. Ovakvoj koncepciji verovatno doprinosi i Redakcioni odbor godišnjaka, koji čine ne samo stručna